

KEMALETTİN SAMİ PAŞA VE BERLİN BÜYÜKELÇİLİĞİNDEKİ FAALİYETLERİ (1924-1934)

Bengül BOLAT*

Ahmet NİZAMOĞLU**

Özet

Kemalettin Sami Paşa, (1884-1934) Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele’de en ön saflarda savaşmış Türk ordusunda generalliğe kadar yükselmiş bir askerdir. Aynı zamanda bu savaşlarda defalarca yaralanmış ve uzun tedavi süreçlerinden geçmiştir. Milli Mücadele’den itibaren Mustafa Kemal Paşa’nın yakın arkadaşlarından biri olan Kemalettin Sami Paşa, Ağustos 1923’de Sinop Milletvekili olarak TBMM’ye girmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla beraber Paşa, 1924 yılında Berlin Büyükelçisi unvanıyla Almanya’da göreve başlamıştır. Paşa, Türk-Alman diplomatik, siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerinde önemli bir görev üstlenmiştir. Kemalettin Sami Paşa, Berlin Büyükelçiliği görevi boyunca Almanya’da birçok gazeteci, iş adamı, büyükelçi, milletvekili, bakan, başbakan ve ayrıca Alman Şansölyesi Hitler, Alman Cumhurbaşkanı Hindenburg ve Albert Einstein gibi birçok önemli isimle görüşmeler yapmıştır. Paşa’nın, Berlin Büyükelçiliği sırasında yürüttüğü faaliyetleri ve gözlemlere dayalı raporları oldukça önemlidir. Alman sosyetesinden sayılan ve sevilen bir kişi olarak büyük değer görmüştür. Paşa’nın faaliyetleri Türk basınında geniş yer bulmuştur. 1930-1933 yılları arasında Türkiye Milli Olimpiyat Başkanlığı görevini de yürütmüştür. 1924-1934 yılları arasında başarıyla yürütmüş olduğu Berlin Büyükelçiliği, 1934 yılında vefatıyla son bulmuştur. Kemalettin Sami Paşa’nın ailesine vefatından sonra Gökçen soyadı verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kemalettin Sami Paşa, Berlin Büyükelçiliği, Türkiye-Almanya.

Abstract

Kemalettin Sami Pasha And Berlin Embassy Activities (1924-1934)

Kemalettin Sami Pasha (1884-1934) is a soldier who fought at the forefronts of the Balkan Wars, World War I and National Struggle and got

* Doç.Dr, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, bbolat@ahievran.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6269-5192>

** Doktora Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, ahmet.nizamoglu@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0002-2792-3230>

promoted to generalship in the Turkish army. He also got wounded many times during these wars and went through long treatment processes. Kemalettin Sami Pasha who had been one of the close friends of Mustafa Kemal Paşa since the National Struggle entered into the Turkish Grand National Assembly as the Sinop Representative in August, 1923.

Together with the foundation of the Turkish Republic, the Pasha began his duty in Germany as the Berlin Ambassador in 1924. He assumed an important task in the Turkish-German diplomatic, political, economic and cultural relationships. Throughout his duty as the Berlin Ambassador; Kemalettin Sami Pasha met with many journalists, businessmen, ambassadors, parliamentarians, ministers, prime ministers, as well as many significant personalities such as the German Chancellor Hitler, German President Hindenburg and Albert Einstein in Germany. The activities carried out by the Pasha during his duty as the Berlin Ambassador and his observations-based reports are of prime importance. He was appreciated and liked greatly by the German high society. His activities had an extensive coverage in the Turkish press. He also carried out a task as the Turkish National Olympiad President between 1930-1933. His duty as the Berlin Ambassador which he carried out successfully between 1924-1934, came to an end with his passing in 1934. Kemalettin Sami Pasha's family was given the surname Gokcen after his passing.

Keywords: Kemalettin Sami Pasha, Berlin Embassy, Turkey-Germany.

Giriş

Kemalettin Sami Paşa'nın Kısa Hayat Hikâyesi

Kemalettin Sami Paşa, 1884'de Sinop'ta doğmuştur. 1902'de topçu mektebine başlayarak 1905'de bu mektebi birincilikle bitirmiş ve 1908 yılında erkân-ı harp yüzbaşısı olarak diploma almıştır. Topçu stajını Erzincan'da yaparken 31 Mart hadisesi meydana gelmiş ve Erzincan-Erzurum bölgelerinde bu minvalde hareketlerin bastırılmasında rol oynamıştır. 1911'de İstanbul'da önce, erkân-ı harbiye ikinci şubeye atanmış olup daha sonra harbiye mektebi tabiye muallim muavinliğinde görev yapmıştır. 1912-1913 Balkan Harbi'nde¹ 2 tabur askerle düşmana yaptığı saldırıda sağ kolundan yaralanmıştır. 1913 yılında fevkalade olarak binbaşılığa terfi edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Karadeniz boğazı müstahkem mevki istihkâm inşaat komisyonu reisliği (1914), Çanakkale

---

¹ Hüseyin Rahmi, "Kemalettin Sami Paşa", *Ülkü*, C.3, S.15, 1934, s.164: Kemalettin Sami Paşa ilk yarasını burada almıştır. I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında, Balkan Savaşları'nda aldığı yaranın bir türlü tedavi ettirilemediğinden dolayı savaşın ilk yıllarında daha arka planda kalmıştır. Bir süre sonra kendisini "Çolak Kemal" diye tanıtan Kemalettin Sami Paşa yaralarının hafiflemesi üzerine 1917'den itibaren muharebelerde daha ön planda olmuştur.

Şimal Grubu Erkân-ı Harbiye'si Birinci Şube Müdürlüğü (1915), İkinci Bulgar Ordusu Haber Zabıtlığı (1917), Karargâhı Umumi'de İstihkâm Müfettişliği Heyeti Erkan Reisliği (1917), Medine'de Hicaz Kuvve-i Seferiyesi Erkân-I Harbiye Reisliği (1917), Birinci Kuvve-i Mürettebe Erkânıharbiye Reisliği ve Fevkalade Kaymakamlık (1917, Vadi-i Musa taarruzu için), IV. Ordu Menzil Müfettişliği Vekâleti (1918), Tufe ve Bahri Lut'un güneyinde yapılacak taarruz için fırka kumandanlığı (1918), Gürcistan'da 10. Kafkas Fırkası Kumandanlığı (1918, bu fırka Edirne'ye nakil olduğu sırada mütareke olmuştur) yapmıştır.²

Kemalettin Sami Paşa, 22 Kasım 1920'de İstanbul'dan Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katılmıştır. 10 Aralık'ta Ankara ve birinci fırka kumandanlığına tayin olarak İkinci İnönü Muharebesine fırkası ile katılmıştır. Kemalettin Sami Paşa, bu savaşta Metristepe ve Gündüzbey sırtlarını işgal etmiş olan düşmana yapmış olduğu hücumlar ile bu bölgede zafer kazanılmasında etkili olmuştur. İkinci İnönü muharebesinden sonra grup kumandanlığına tayin edilen Kemalettin Sami Paşa, Kütahya-Eskişehir muharebelerinde emrindeki 5. Kafkas, 23. ve 61. Fırkalar ile düşmana taarruzlarda bulunmuştur. Ağustos 1921'den itibaren Sakarya Meydan Muharebeleri'nde grup kumandanı sıfatıyla aktif rol oynamıştır. Sakarya Savaşı sonrasında Büyük Taarruz'da 4. kolordu kumandanı olarak taarruz cephesinde oldukça önemli bir göreve atanmıştır. Emrindeki dört fırka ile gayet başarılı hamleler yapan Paşa, 30 Ağustos 1922'de düşmanın takip ve imhası ile sonuçlanan Büyük Taarruz'da, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında ve yakınında bulunarak zaferde önemli bir rol oynamıştır. Büyük Taarruz'daki yararlılığından dolayı 31 Ağustos 1922'de mirliva rütbesine terfi ettirilmiştir.³

Kemalettin Sami Paşa, Eylül 1915'de Gümüş Liyakat Madalyası, Eylül 1918'de Gümüş İmtiyaz Harp Madalyası, Almanlar tarafından birinci rütbeden Demir Salıp Nişanı, İkinci İnönü Muharebesi'ndeki başarılarından dolayı İstiklal Madalyası ve Sakarya Muharebesi sonrasında BMM'nin takdirlerini kazanmıştır.⁴

---

² *Askeri Mecmua*, "Merhum Kemaleddin Sami Paşa'nın Hal Tercümesi", S:5, 1934, s.459,460.

³ *Piyade Mecmuası*, "Kemaleddin Sami Paşanın Hal Tercümesi", Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, S:89, Haziran 1934, s.112-115.

⁴ *Piyade Mecmuası*, "Kemaleddin Sami Paşanın Hal Tercümesi", s.112-114.

Paşa, I. Dünya Savaşı'nda bütün cephelerde en önde çarpışarak 13 cephede 13 yerinden yara almıştır. Kurtuluş Savaşı'nda da daima en ön saflarda yer alarak 1. ve 2. İnönü Savaşları'yla ve Büyük Taarruz'da 22 yara aldı. Vücutunda kurşun ya da şarapnel değmemiş tek bir nokta kalmamıştır. 1923'de Sinop milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir.⁵

Lozan Barış Antlaşması'nı imzalanmasının ardından bir süre Eskişehir'de 4. Ordu kumandanı olarak kalan Kemalettin Sami Paşa, Heyeti Vekile kararıyla 20 Ağustos 1924'de Berlin Büyükelçiliği'ne atanmıştır. 1926'da Berlin Büyükelçiliği görevi sırasında ferikliğe terfi ettirilmiştir. 1928'de askerlik görevinden emekli olan Kemalettin Sami Paşa, 1934 yılında Berlin Büyükelçiliği görevi sırasında midesinden geçirmiş olduğu bir rahatsızlık sonucu vefat etmiştir.⁶

Kemalettin Sami Paşa ve Berlin Büyükelçiliğindeki Faaliyetleri'ni tarihsel bir bakış açısı ile inceleyen bu çalışma nitel araştırma yöntemi ile değerlendirilmiştir. Nitel araştırma yöntemleri içerisinde olan doküman analizi ve tarama yönteminden yararlanılmıştır. Nitel araştırmada yazılı doküman ve belgelerinin analizi elde edilen verileri destek amacıyla kullanılan bir metottur⁷ Bu doğrultuda Arşiv belgelerinden yararlanılarak bunların transkripsiyonu ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Dönemin gazetelerinden yararlanılarak Türk basınının Kemalettin Sami Paşa'nın faaliyetlerine yönelik yazıları incelenmiştir. Çeşitli telif ve tetkik eserlerin kaynak olarak kullanıldığı bu çalışmada özellikle Cemil Koçak'ın Türk-Alman İlişkileri (1923-1939) eserinden önemli ölçüde yararlanılmıştır. Böylelikle konu ile alakalı mevcut kaynaklardan yararlanarak konu bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Çalışma öncelikle Kemalettin Sami Paşa hakkında bilgi verdikten sonra, Paşa'nın büyükelçilik dönemindeki Türk-Alman İlişkilerinin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu çalışmada mikro anlamda Kemalettin Sami Paşa'nın Berlin Büyükelçiliğindeki (1924-1934) faaliyetlerinin

---

⁵ Bilal N. Şimşir, "Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzyılında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.22, S:64-66, 2006, s.72

⁶ *Piyade Mecmuası*, "Kemaleddin Sami Paşanın Hal Tercümesi", s.115.

⁷ Bkz. Ali Yıldırım, "Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitimde Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi", *Eğitim ve Bilim*, C. 23, S: 92, 1999, s.7-17.

incelenmesi, makro anlamda ise bu dönemdeki Türk-Alman ilişkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

1. Büyükelçiliği Döneminde Türk-Alman İlişkilerine Genel Bir Bakış (1923-1934)

I. Dünya Savaşı'nın iki müttefiki olan Osmanlı ve Almanya'nın bu savaştan mağlup çıkması ile beraber Osmanlı Devleti'nin imzalamış olduğu Mondros Mütarekesi ve Almanya'nın imzalamış olduğu Versay Barış Antlaşması'na göre bu devletlerin birbirleriyle ilişki kurmaları yasaklanmıştır.⁸ Milli Mücadele döneminde ise Türkiye SSCB, İtalya gibi devletlerden almış olduğu silah desteğini Almanya'dan da almaya çalışmış, kısmen de olsa (26 uçak, çeşitli silah ve malzeme satın alınması) bu desteği almıştır.⁹ Bu dönem ikili ilişkilerin durağanlaştığı bir dönem olmuştur.

Osmanlı ve Alman İmparatorlukları yıkılmış ve yerlerine cumhuriyet rejimini benimsemiş 2 yeni ülke tarih sahnesine çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya Cumhuriyeti arasında yapılan ilk anlaşma Mart 1924 yılında imzalanmış olan Dostluk Antlaşmasıdır.¹⁰ Bu antlaşmayı müteakip 1924-1933 yılları arasında Karşılıklı İkamet Antlaşması, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması, Karşılıklı Konsolosluk Antlaşması, Suçluların İadesi Antlaşması ve çeşitli Ticaret Antlaşmaları gibi bir takım antlaşmalar yapılmıştır.¹¹ 1924-1933 yılları arasında Türk-Alman ilişkilerinde siyasi ilişkilerde bir anlaşmazlık olmamış tam aksine hayli yakın ilişkiler kurulmuştur. İki ülkenin dış politika ilkelerinde benzerlikler bulunması sonucunda diplomatik ilişkiler gelişme göstermiştir. Bu dönemde kültürel ilişkiler de gelişme göstermeye başlamıştır. Özellikle Türk görevliler ve Türk öğrenciler bu ilişkilerin temelini oluşturmuştur. Ekonomik ilişkilerde Türk

---

⁸ Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s.1,2.

⁹ İlhan Uzgel, "Almanya'yla İlişkiler", Ed. B. Oran, *Türk Dış Politikası*, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.154.

¹⁰ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s.254.

¹¹ Yavuz Özgüldür, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1933; bk. s.34-44.

savunma sanayine yönelik Alman yatırımları, Almanya'dan çeşitli savaş malzemesi temini ve ayrıca Türkiye'nin ihracat ve ithalatında Junkers gibi önemli Alman firmaları dikkat çekmektedir.¹²

1933 yılında Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesi üzerine dönemin Türk Hükümeti'nden bazı yetkililer, Hitler Hükümeti ile temasta bulunmak için Berlin'e gitmiştir. Hitler, Türk Milli Mücadelesi'ni kendisini aydınlatan bir örnek olarak değerlendirmiştir.¹³ Nazi hükümeti ve yanlıları Türk milliyetçilerinden ve özellikle Mustafa Kemal'den övgüyle bahsetmişlerdir. Türkiye'deki önemli günlerin yıl dönümleri, (Milli Mücadele, Cumhuriyet'in İlanı, Lozan Barışı) Alman makamları ve yazarları tarafından övgü dolu sözlerle ifade edilmiştir. Nazi yönetimi basının yanı sıra ayrıca resim ve fotoğraf sergileri, fuarlar, konferanslar, müzik ve spor etkinlikleri, radyo, sinema, eğitim, kitap vb. gibi geniş yelpazeli bir propaganda faaliyetleri yürütmüştür.¹⁴ Türkiye bu dönemde Almanya'nın Versay Antlaşması'nın ağır şartlarından kurtulma çabalarını normal görmüş ancak herhangi bir şekilde statüko değişikliğini istememiştir.¹⁵ Ancak tüm bunlara rağmen bu dönemde iki devletin dış politika hedeflerinde farklılıklar oluşmuştur.¹⁶

2. Kemalettin Sami Paşa'nın Berlin Büyükelçiliğine Atanması ve Faaliyetleri

Kemalettin Sami Paşa, 3 Ağustos 1924 günü Berlin Ortaelçiliği'ne atanmıştır.¹⁷ Ancak Almanya'nın Türkiye'deki elçisi Rudolf Nadonlny'i ortaelçilik düzeyinden¹⁸ büyükelçilik derecesine getirmesi üzerine, Türkiye, 20 Ağustos 1924 tarihinde Kemalettin Sami Paşa'yı Berlin Büyükelçisi olarak atamıştır.¹⁹

---

¹² Koçak, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, s.247,248.

¹³ Sezen Kılıç, *Türk Basınında Hitler Almanya'sı (1933-1945)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.129,134,135.

¹⁴ Ahmet Asker, *Yeni Türkiye'den Nazi Almanya'sına Karşılaştırmalı Bakışlar ve Algılar 1929-1939*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2012, s.194,202.

¹⁵ Kılıç, *Türk Basınında Hitler Almanya'sı*, s.129.

¹⁶ Koçak, *Türk-Alman İlişkileri*, s.248.

¹⁷ *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (CDA)*, 30.18.1.1/10.36.19, 3 Ağustos 1924.

¹⁸ Koçak, *Türk-Alman İlişkileri*, s.10.

¹⁹ *CDA*, 30.18.1.1/10.41.4, 20 Ağustos 1924.

Kemalettin Sami Paşa, Berlin Büyükelçiliği görevine başlaması üzerine ilk iş olarak Aralık 1924 yılında, Junkers Tayyare Fabrikası, Siemens Elektrik Fabrikası ve A.E.G. gibi kuruluşları gözlemlemiştir. Kemalettin Sami Paşa'nın fabrikalar ile ilgili gözlemleri oldukça önemli olup bu gözlemler doğrultusunda bu fabrikaların Türkiye'de de açılması için çeşitli girişimlere aracı olmuştur. İlk olarak Junkers Tayyare Fabrikası'nı gezen Paşa'nın gözlemleri şu şekildedir; Almanya'nın Dessau şehrinde bulunan fabrikada 250 mühendis ve 3000 işçi ile çalışmaktadır. Fabrika iki kişilik bomba atar savaş uçağından ayda 100 tane üretebilmektedir. Uçakların yapımında ahşap malzeme tamamen kaldırılmış, demir ve alüminyum kullanılmıştır. Paşa, fabrikaya ilave edilerek yapılan bir kısımda bakırdan banyo, hastane ve ısıtma malzemelerinin yapıldığını belirtmiştir. Kemalettin Sami Paşa edindiği bilgiler çerçevesinde bu fabrika'nın Rusya'da Moskova civarında da kurulduğunu ve Alman mühendislerinin sayesinde ayda 50 uçak yapılacak kapasitede olduğunu ifade etmiştir. Kemalettin Sami Paşa, gözlemlerini bitirdikten sonra Junkers fabrikasının Türkiye'de bir uçak fabrikası açma hevesinde olduğunu ifade ederek bu durum ile ilgili planları Ankara'ya göndermiştir. Fabrikanın Türkiye'de tesis edilebilmesi için Alman yetkilileri Berlin'e işlerden anlayan bir komisyon gönderilmesini istemişlerdir. Bu komisyonun hem uçak tipleri hem fabrika tesis işleri ile ilgili Junkers yetkilileri ile görüşme yaparak faaliyet yürütmesi tasarlanmıştır.²⁰

Kemalettin Sami Paşa'nın hazırladığı rapor doğrultusunda Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tefik Paşa, Haziran 1925'de Almanya'ya giderek Junkers firmasına ait uçak fabrikalarını ziyaret etmiştir. Türkiye'de uçak fabrikasının kurulumu için gerekli şartlar görüşülmüştür. Tefik Paşa'dan sonra Cevat Abbas başkanlığında bir heyette tekrar Junkers firması ile görüşmek için Almanya'ya gitmiştir. Alman Büyükelçi Nadonly, Alman Dışişleri Bakanlığına bu görüşmelerin olumlu seyrettiğini ifade etmiş ve 22 Mayıs 1925'te Alman Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda şunları ifade etmiştir; *“Türk Hükümeti ile Junkers firması arasında ön sözleşme artık imzalanmıştır. Bu sözleşme savaş ve ticari uçak*

---

²⁰ CDA, 230.0.0.0/8.26.3, 18 Aralık 1924.

fabrikası kurulması amacıyla bir şirketin kurulmasını öngörmektedir. Sözleşme sermayesi 3 milyon 360 bin Türk lirası olup her iki taraf eşit pay almıştır. Denetçilerin yarısı Türk tarafından, diğer yarısı da Junkers firması tarafından olup başkanın oyu son kategoride değerlendirilerek, oyların eşit çıkması halinde sonucu belirleyecekti. Fabrika iki yıl içerisinde her yıl 250 uçak üretecekti. Hükümetin bütün uçak siparişlerinde bu firma tekel oluşturacaktı."²¹ Bu dönemde Fransızlar tarafından Franco-Roumanie Uçak Şirketi'nin propagandası yapılmış olsa da Mustafa Kemal Paşa ve Kemalettin Sami Paşa'nın yönü Almanya'dan yana olmuştur. Türkiye'de, 15 Ağustos 1925'de Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) olarak Junkers firması aracılığıyla 40 sene müddetli ve üç milyon üç yüz altmış bin Türk Lirası sermaye ile uçak fabrikası kurulmuştur.²² Kayseri'de kurulması kararlaştırılan fabrika, 6 Ekim 1926 tarihinde Kayseri Uçak Fabrikası olarak açılmıştır. Ancak kısa bir süre sonra Junkers şirketinin anlaşmanın şartlarına uymaması, Alman işçi ve mühendislere yüksek ücretler vermesi nedeniyle 28 Mayıs 1928'de fabrikanın faaliyetleri durdurulmuştur. 27 Mayıs 1929'da Bakanlar Kurulu kararıyla TOMTAŞ'ın mal varlığının tamamı ve bütün yetkileri Türk Tayyare Cemiyeti'ne devredilmiştir.²³

Kemalettin Sami Paşa, Junkers Tayyare Fabrikası'ndan sonra A.E.G. Elektrik Fabrikasında incelemelerde bulunmuştur; Almanya'da üç ayrı bölgede fabrikası olan A.E.G. Almanya'nın en büyük fabrikası durumdadır. Şirket müdürlerinin çoğu ve sermayesi Yahudilere ait olup genel müdürlükte Dodiç namında bir Alman bulunmaktadır. Doyçe Bank tarafından desteklenen A.E.G.'de 70.000 kişi çalışmaktadır. Bu fabrikada elektrik malzemesi, telefon ve radyo tesisatı, elektrikli tramvay, tren lokomotifleri, ısıtma malzemeleri ve sağlık malzemeleri yapılmaktadır. A.E.G. ile Siemens fabrikaları bir süre sonra rekabeti bırakarak birleşme kararı almışlar ve Telefunken şirketini oluşturmuşlardır. A.E.G.

---

²¹ Muzaffer Deniz, "Başarısızlıkla Sonuçlanan Bir Girişim: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ)", *Kırıkkaleli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S:1, Haziran 2018, s.122-123.

²² Deniz, "Başarısızlıkla Sonuçlanan Bir Girişim", 123-125.

²³ Deniz Akpınar, *Cumhuriyet Dönemi (1923-1950)'nde Kayseri'nin İdari ve İktisadi Gelişimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2013, s.190,197.

şirketinin bir mektebi olup işçi çocuklardan dört senelik bir süre zarfında mühendis yetiştirilmektedir. Bu şirket 5-6 Türk öğrencisine parasız olarak eğitim verebileceğini ifade etmiştir.²⁴ Kemalettin Sami Paşa'nın raporunda sunduğu A.E.G. şirketi gerekli şartların oluşmasından sonra, Türkiye'de 31 Ağustos 1925'de merkezi İstanbul'da olmak üzere 100.000 Türk Lirası sermaye ile A.E.G. Türk Anonim Elektrik Şirket-i Umumiyesi adıyla kurulmuştur. 1 Mart 1950 yılında bu şirketin tasfiyesine karar verilmiştir.²⁵

Kemalettin Sami Paşa son olarak da Siemens Elektrik Fabrikası'nda incelemelerde bulunmuştur; Fabrika'da 4000 memur görev yapmakta ve 80.000'den fazla kişi çalışmaktadır. Bu fabrika tüccar lokomotifleri yapmak yönüyle A.E.G.'den farklıdır. Fabrika yıllık 300 ton bakır tüketmektedir.²⁶ Gerekli görüşmeler sonrasında Siemens şirketi Türkiye'de 15 Ağustos 1925 yılında Elektrik-Radyo Türk Anonim Şirketi (Siemens) adıyla 300.000 Türk Lirası sermaye ile kurulmuştur. Türk ve Alman hissedarlardan oluşan bu şirketin Türk tarafına ait olan en büyük hissesi 5.850 hisse ile İş Bankası'na aittir. 2 Kasım 1929 yılında Siemens şirketinin Türkiye'deki faaliyetlerine son verilmiştir.²⁷

Kemalettin Sami Paşa, 1926 yılında Alman-Türk Ticaret Odası'nda düzenlenen bir toplantıya katılarak burada Türk-Alman ittifakı ile alakalı olarak ilişkilerinin temelini General Feltmareşal v. Moltke'nin çabaları sayesinde oluştuğunu ifade etmiştir. Alman gazeteleri Kemalettin Sami Paşa'nın Türk-Alman ilişkilerine dair açıklamalarını "Bir Türk-Alman İttifakı İçin", "Türkiye, Almanya'nın Dünyadaki En İyi Dostu" başlıkları manşetlere taşımıştır. Alman gazeteleri özellikle Kemalettin Sami Paşa'yı, Mustafa Kemal Paşa'nın güvenini kazanmış bir yakını olarak vurgulamaktadır.²⁸ Ancak bu dönemde bazı Alman gazeteleri ise tam tersi istikamette bir yayın politikası izleyerek Türkiye'de parlamenter demokrasi olmadığını, Türk-Yunan ilişkilerinin bir türlü düzelmediğini

---

²⁴ CDA, 230.0.0.0/8.26.3, 18 Aralık 1924.

²⁵ A.Gündüz Ökçün, *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Sermaye Piyasa Kurulu, Ankara, 1997, s.28,29.

²⁶ CDA, 230.0.0.0/8.26.3, 18 Aralık 1924.

²⁷ Ökçün, *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan*, s.28.

²⁸ Dietrich Schlegel, "1924-1933 Yılları Arasında Alman Basınında Türkiye", *Erdem Dergisi*, C.3, S:8, 1987, s.428.

vb. şekilde çeşitli haberler yaparak Türk-Alman ekonomik ilişkilerinde bir güvensizlik ortamı yaratmaya çalışmıştır. Kemalettin Sami Paşa bu çeşit yazılar üzerine Alman meslektaşı Nadolny'e bir mektup yollamıştır; Mektupta yer alan *“Alman halkının Türklere olan duygularını yakından bildiğimden, böylesine yayınların olumsuz bir etki yaratamayacağından eminim. Buna rağmen, ortak amaç doğrultusunda, böylesine yaklaşımların, hiçbir tarafa yarar sağlamayacağı yolundaki görüşünüzü kesinlikle paylaşıyorum. Dostça ilişkiler yanında, ekonomik bağların da güçlenmesi yolunda gösterilecek çabalar, uluslarımızı birbirine çok daha sıkı bir şekilde yaklaştıracaktır. Bu konuda eldeki tüm olanaklar iyi kullanılmalıdır. Ekselanslarından, bu kabil yayınların ortak çabalarımıza zarar vereceği yolunda yetkili çevreler nezdindeki girişimini yoğunlaştırmasını rica eder ve bundan böyle basındaki yankıların olumlu bir nitelik kazanacağı umudunu bir kez daha belirtmek isterim.”*²⁹ Sözleri ile bu tür yayınların Türk-Alman ilişkilerinin yapısına olmasa bile dokusuna zarar vereceğini düşünerek bu konuda Alman meslektaşını uyarmıştır.

Kemalettin Sami Paşa, 1928 yılında Almanya Dışişleri Bakanlığı'nda müsteşar olarak görev yapan Schubert ile Almanya'nın Anschluss (Almanya'nın Avusturya'yı ilhak politikası) politikası başta olmak üzere çeşitli siyasi konular ile ilgili görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmede Kemalettin Sami Paşa, Almanya'nın Avusturya'ya dair bir ilhak politikası olmadığına inandığını ifade etmiştir. Schubert ise tam tersine Almanya-Avusturya yakın ilişkilerine dair çeşitli açıklamalardan sonra bir ilhakın gerekli olduğunu ifade etmiştir. Kemalettin Sami Paşa, Türkiye'nin her türlü genişleme politikasına karşı olduğunu belirtmiştir. Görüşme biterken ilginç bir olay olmuştur; *“Schubert görüşmenin sonunda, Almanya'nın, Kemalettin Sami Paşa'nın görevden alınacağına ilişkin haberlerin sadece birer söylentiden ibaret kalması dileğini ifade etmiştir; Büyükelçi ise, bu dileği yanıtlarken, yakında ülkesine döneceğini bildirmiş ve manidar biçimde asker olduğunu belirtme gereğini duymuştur.”*³⁰

²⁹ Schlegel, “1924-1933 Yılları Arasında”, s.424,425.

³⁰ Koçak, *Türk-Alman İlişkileri*, s.30,31.

Hariciye Vekii Tevfik Rüştü (Aras) 20-25 Nisan 1929 tarihleri arasında Berlin'i ziyaret ederek Alman Dışişleri Bakanı Stresemann ve Cumhurbaşkanı Hindenburg ile görüşmeler yapmış ve bu görüşmelere Kemalettin Sami Paşa da iştirak etmiştir. Bu görüşmelerde Türkiye'nin politikası, Afganistan'daki durum, Balkan politikası, İtalya ile anlaşma, Milletler Cemiyeti, Türk-Alman anlaşmaları konuları yer almıştır.³¹

1929 Dünya Ekonomik Buhramı sebebiyle Türkiye'nin dış borç ödemelerini ertelemesi ve ithalatı kısmak zorunda kalması bir takım problemlere yol açmıştır.³² Kemalettin Sami Paşa, 1930 yılında Berlin'de çeşitli temaslar sonucu (Alman Maliye Nazırı, Hükümet Bankası Reisi, Çeşitli Banka Direktörleri, Alman Vekilleri vb.) edindiği sonuçları Hariciye Vekâleti' ne göndermiştir. Kemalettin Sami Paşa bu dönemde Türkiye'nin para ödemeye karşı olduğuna dair çeşitli söylentilerin ortaya çıktığını ifade ederek, söylentilerin, Fransız camiası ve Osmanlı Bankasından kaynaklandığını belirtmiştir. Kemalettin Sami Paşa bu çeşit söylentilerden korunmak için 4 Milyon İngiliz Lirası değerinde bir borç alınması lazım olduğunu ifade etmiştir. Paşa, bu paranın İsveçlilerden tedarik edilebileceğini ifade ederek, eğer Almanya Young Planı'nı kabul etmemiş olsaydı borç para Almanlardan temin edilebilirdi demiştir. İsveç'ten para tedariki sağlanamazsa, Amerika ile görüşülmesini veya bir süre bekleyip Almanlar ile iş yapılmasını tavsiye etmiştir.³³ Bu dönemde borç para ihtiyacına gerek duyulmasının temel sebebi, Türk parasının İngiliz parası karşısında hızla değer kaybetmesi ve bu durumun ülke içinde bir panik havasına sebep olmasıdır.³⁴

Kemalettin Sami Paşa, 1931 yılında Almanya Cumhurbaşkanı Hindenburg tarafından Alman Anayasası'nın bazı maddelerinde yapılan değişiklikler ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Kemalettin Sami Paşa'ya göre bu değişiklikler sosyalistlerle komünistlerin yaptıkları taşkınlıklara ve ileri zamanlarda din aleyhinde yapmaları muhtemel gösterilere karşı alınmış bir

---

³¹ Koçak, *Türk-Alman İlişkileri*, s.30-35.

³² Feyzullah Ezer, "1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.20, S:1, 2010, s.438.

³³ *CDA*, 30.10.0.0/166.153.4, 11 Mart 1930.

³⁴ Ezer, "1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin", s.431.

tedbirdir. Kemalettin Sami Paşa; Almanya’da inkılâp ve ihtilal yapacak zihniyetin ve teşkilatın bulunmadığını belirterek diktatör olacak kabiliyette bir şef olmadığını belirtmiştir. Paşa, Alman Başvekilini akıllı ve cesur görünmesine rağmen orta vasıflarda bir kişi olduğunu belirterek kanunun hükümlerine riayet eden uysal biri olarak tanımlamıştır. Paşa son olarak da iktisadi sahada çok faal olan Almanya’nın özellikle iç siyasette durgunluk yaşadığının ve eksik yönlerinin çok olduğunu belirterek yakın zamanlarda hükümet değişikliğinin gerçekleşeceğini düşünmemektedir.³⁵ Kemalettin Sami Paşa’nın yaptığı bu tespitlerin üzerinden 2 yıl bile geçmeden Ocak 1933 yılında Almanya’da Nazilerin önderliğinde Hitler iktidarı ele almıştır.

Kemalettin Sami Paşa, Almanya’da Hitlerin iktidara gelmesi üzerine Şubat 1933’de Hariciye Vekâleti’ne Hitler kabinesinin iktidara nasıl geldiği ve kabinede kimler bulunduğuna dair bir rapor göndermiştir. Kemalettin Sami Paşa bu raporunda; Hem sağ hem de sol grubun muhalefetine uğrayan Schleicher kabinesinin istifa etmekten başka bir yolu olmadığını ifade etmiştir. Bu durum neticesinde ise Cumhurbaşkanı Hindesenburg, Van Pape’nin aracılığı ile Hitler ile görüşmüştür. Kemalettin Sami Paşa, Hitler’e kabine kurulması yetkisinin verildiğini ancak bu kabinenin tamamen Hitler’in istediği bir kabine olmadığını ifade etmiştir. Kemalettin Sami Paşa’nın özellikle vurguladığı nokta Van Pape’nin kabinede Başvekil yardımcısı olarak bulunmasının Hitler’in kanunlara uymasında zorlayıcı bir güç olabileceği hususudur. Paşa, ayrıca Hügenberg’in kabinede İktisat ve Ziraat Nazırı olarak bulunmasının Hitlerin “ihtilalcuane” olan iktisat programını uygulayamamasına sebep olduğunu söylemiştir. Ancak bütün bu duruma rağmen Nazilerden Hitler, Frick ve Göring gibi üç önemli ismin kabinede bulunmasının mühim bir durum olarak değerlendirmiştir. Kemalettin Sami Paşa raporunu Hitlerin, hâl tercümesini vererek sonlandırmıştır.³⁶ Paşa, bu rapor haricinde ayrıca Hitlerin iktidara gelmesinin Avrupa basınında nasıl yankılandığına dair haberleri derleyerek göndermiştir.³⁷

---

³⁵ CDA, 30.10.0.0/230.553.8, 16 Nisan 1931.

³⁶ CDA, 30.10.0.0/231.555.5, 22 Şubat 1933.

³⁷ CDA 30.10.0.0/231.555.6, 22 Şubat 1933.

Kemalettin Sami Paşa, 1933 yılı Haziran ayında Hitler ve Von Papen ile iktisadi vaziyetlerle ilgili olarak görüşmeler yapmıştır. Bu doğrultuda Hariciye Nezareti Şark İşleri Müdürü olan Blüher ile elçilikte görüşmeler yaparak Türkiye’de inşa edilecek hatlar, limanlar hakkında bir takım açıklamalar yapmıştır. Bu duruma karşılık olarak Blüher; *“Benim sizi ziyaretten asıl maksadım: “Alman Hükümetinin Türkiye’de yapılacak işlere 200 Milyon Mark kadar kredi vermeğe karar verdiği’nin resmi surette iblağ içindir. “Bunun için ayın onunda bir içtima yapacağız ve bu neticeyi size bir nota ile bildireceğiz. Biz Ankara’da bulunan adamlarımızı da çağırdık. Onlara talimat vereceğiz.”* demiştir. Kemalettin Sami Paşa bu durumu memnuniyetle karşılayarak verilecek talimatların uygun şartlar altında yapılmasının önemli olduğunu ifade etmiştir.³⁸

2.1. Kemalettin Sami Paşa’nın Nazi Yayın Organı Angriff Gazetesine Çeşitli Konularda Vermiş Olduğu Beyanat

Mayıs 1933 yılında Nasyonal-Sosyalist Fırkası’nın başlıca gazetelerinden olan Angriff gazetesi,³⁹ Kemalettin Sami Paşa’ya Türkiye’deki iktisadi vaziyet, inkılâp hareketleri, öğrenciler durumu, ordu, dış siyasette ülkeler ile ilişkiler ve Türk-Alman ilişkileri ile ilgili sorular sormuşlardır.

Angriff gazetesi, mülakata başlamadan önce Kemalettin Sami Paşa’nın 1932 yılı haziran ayında geçirmiş olduğu otomobil kazasının Reich Merkez hükümetinin bütün bölgelerinde derin üzüntüye sebep olduğunu ifa edilmiştir. Ayrıca Angriff gazetesi, Kemalettin Sami Paşa hakkında derin saygı ve sevgi ile şu kelimeleri ifade etmiştir; *“Büyük Elçi ve Ceneralin diplomasi heyetinin ve büyük sosyetenin en ziyade sevilen şahsiyetlerinden madut olduğu gibi umumi harbde Avrupa ve Asyanın harp meydanlarında Alman askerleriyle sadakatlı silah arkadaşlığı altında harp eden milletin mümessili sıfatı ile Türkiye ve Almanya*

---

³⁸ CDA, 30.10.0.0/231.555.18, 15 Temmuz 1933.

³⁹ Der Angriff (Saldırı), Joseph Goebbels (1933-1945 arasında Alman Propaganda Bakanı) tarafından 1927 yılında yayına başlayan Nazilerin yayın organı olan bir gazetedir. 1945 yılına kadar yayın hayatına devam eden gazetede özellikle Yahudilere karşı saldırgan bir politika izlenmiştir. Mark P. Gingerich (Reviewed), Goebbels and “Der Angriff” by Russel Lemmons, *German Studies Review*, Vol.18, No. 2, (May, 1995), pp.344,345.

arasındaki dostluk bağlarının sağlanması hususunda büyük hizmetler ifa eden zat olduğu her tarafta tanınmış ve bilinmiştir."⁴⁰

Kemalettin Sami Paşa'ya sorulan ilk soru, Türkiye'deki iktisadi durumun ne aşamada olduğudur. Paşa bu soruya genel bir değerlendirme ile başlayarak 1927 yılında 14 milyona yakın olan nüfusun 1933 yılı itibarıyla 17 milyonu geçtiğini ifade ederek, Osmanlı Devleti'nin aksine olarak bu nüfusun %95'inin Türk ırkından ve aynı dine mensubiyetten oluştuğuna vurgu yapmıştır. Kemalettin Sami Paşa, Türkiye'nin 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan etkilendiğini ifade etmekle beraber bu durumun etkilerinin yavaş yavaş yok olacağına dair inancını ifade etmiştir. Türkiye'nin evvelce kapitülasyonlar yüzünden oluşturulamamış olan milli sanayinin oluşturulması mali açıdan birçok fayda sağlamıştır. 1929 yılında Türkiye'nin ithalatının 223,5 Milyon Türk Lirası, ihracatının ise 173,5 Milyon Türk Lirası olduğunu ifade etmiştir. Ancak Dünya Ekonomik Buhranı neticesinde 1932 yılında Türkiye'nin ithalatı 85 Milyon Türk Lirası ve ihracatı da 101 Milyon Türk Lirasına düşmüştür. Bu durumun ülke içerisindeki ziraat üreticilerini ve girişimcileri sarstığını ifade eden Kemalettin Sami Paşa, sıkıntılı durumlarda büyük işler görmeye alışmış olan Türk Milleti'nin bu durumdan başarıyla çıkacağı inancını ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin İstiklal Harbi sonrasında milli sermaye ile başlattığı demir yolu inşaatı programına ekonomik kriz esnasında dahi devam ettiğini ifade etmiştir.⁴¹

Angriff gazetesi, Kemalettin Sami Paşa'ya, Mustafa Kemal Paşa'nın yeni bir takım ıslahat hareketleri düşünceleri olduğunun söylentileri hakkında bir soru yöneltmiştir. Kemalettin Sami Paşa bu soruya öncelikle şu cevabı vermiştir; *"Büyük Gazi Hazretlerinin şimdiye kadar tahakkuk ettirdiği ıslahat, Türk milli mücadelesi ile başlayan muazzam inkılabın başlıca merhalelerini göstermektedir. Tükenmek bilmez bir dehaya malik olan Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal'in milletinin selamet ve nef'i namına giriştiği irşad ve icraatına devam edeceği şüphesizdir."* Ayrıca, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın işaretleri ile Türk tarih ve Türk dil çalışmalarının büyük bir titizlikle devam ettiğini ifade etmiştir.

⁴⁰ CDA, 30.10.0.0/231.555.16, 28 Nisan 1933.

⁴¹ CDA, 30.10.0.0/231.555.16, 28 Nisan 1933.

Angriff gazetesi bu doğrultuda Türkiye'deki eğitim durumunun ne aşamada olduğunu ve Türk öğrencilerin yurt dışı eğitimlerini nerede ve nasıl sürdürdükleri hakkında bilgi almak istemiştir. Kemalettin Sami Paşa, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın en önem verdiği konulardan birinin eğitim olduğunu vurgulayarak, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele sonrasında büyük kayba uğramış olan aydın gençliğin az zamanda kendini topladığını belirtmiştir. Türk aydın gençliği ile ilgili olarak; *"Bugün memlekette her ihtisas ve idare sahasında gerek Türk darülfünunu ve yüksek mekteplerinden ve gerek Avrupa ve Amerika yüksek ihtisas mekteplerinden diplomalı gençler kullanılması imkân dâhiline girmiştir. Kendi hesabına olsun, devlet hesabına olsun Avrupa ve Amerika'da ihtisas tahsilinde bulunan gençlerin mikdarı her halde mühim bir yekunu bulmaktadır."* demiştir. Kemalettin Sami Paşa, Almanya'da 200'den fazla öğrenci olduğunu ve bunların iyi bir eğitimle yurda döneceklerinin muhakkak olduğunu söylemiştir. Ayrıca İstanbul ve Ankara'ya da Balkan ülkelerinden gelen öğrenciler olduğunu ifade etmiştir.⁴²

Angriff gazetesi, Türkiye'de askerlik hizmetinin ne durumda olduğunu ve bir anlaşmazlık halinde Türk ordusunun vaziyetinin ne olacağına dair soru yöneltmiştir. Kemalettin Sami Paşa, Türkiye'de mecburi askerlik hizmetinin olduğunu ifade ederek, fenni sınıflarda iki yıl ve piyade hizmetinde bir buçuk yıl askerlik hizmeti olduğunu belirtmiştir. Askerlik hizmetinin Türk halkı için bir aydınlanma ve eğitim ocağı olduğunu ifade etmiştir. Kemalettin Sami Paşa, *"Türk halkı askerliği mecburi bir hizmet olarak değil damarlarındaki kanın tesiri ile tamamilen benimsediği bir vazife şeklinde telakki etmektedir."* demiştir. Kemalettin Sami Paşa ziraatla uğraşanların hasat zamanlarında tarlalarına dönebilmeleri için askerlik hizmetinin 1 yıla indirilmesinin tasarlandığını belirtmiştir. Son olarak Türk ordusu ile ilgili olarak *"Şimdiye kadar en müşkil ve hatta ümitsiz zamanlarda olduğu gibi bundan böyle de Türk ordusu ve donanmasının yurdun müdafaa hususunda tam bir kabiliyet ve iktidara malik olduğuna şüphe yoktur. Mahaza böyle bir mecburiyetin tahaddüs etmeyeceği ve uzun bir sulh devresinin"*

---

⁴² CDA, 30.10.0.0/231.555.16, 28 Nisan 1933.

nimetlerinden bütün dünya gibi Türkiye'nin de müstefit olmağa azım bulunduğunu söylemek zaittir." ifadeleriyle Türk ordusunun her türlü duruma hazır olduğunu beyan etmiştir.⁴³

Kemalettin Sami Paşa'ya, Türk Dış Politikası ile ilgili olarak, Türk-Rus, Türk-Yunan, Türk-İran ve Türk-İngiliz ilişkileri hakkında görüşleri de sorulmuştur. Bu soruya karşılık olarak "*Dünya'da Türkiye kadar sulh ve sükuna merbut ve muhtaç olan memleket yoktur denebilir.*" Sözleriyle başlamıştır. Türkiye'nin bütün milletlerle ve özellikle komşuları ile barış anlaşmaları yürütmedeki çabalarından bahsetmiştir. Türkiye'nin Sovyet Rusya ile ilişkilerinin "son derece dostane ve samimi" olduğunu ifade etmiştir. Türk-Yunan ilişkileri ile ilgili olarak da "uzun ve asırlarca devam eden bir mücadeleden sonra" samimi bir anlaşma ile ikili ilişkilerin tamamıyla sulh esasları çerçevesinde ilerlediğini belirtmiştir. Türk-İran ilişkilerinin ise bazı yanlış anlaşılmanın giderilmesinden sonra, normal ve hatta "biraderane" bir şekilde gayet olumlu devam ettiğini belirtmiştir. Kemalettin Sami Paşa, Türk-İngiliz ilişkileri hakkında sorulan soruya cevap vermemiştir. Türk-İtalyan ilişkileri hakkında çok kuvvetli bir dostluğun bulunduğu vurgu yaparak her türlü yanlış anlaşılmalardan uzak, sağlam ikili ilişkilerin olduğunu ifade etmiştir. Son sözlerini iktisadi sıkıntıların ayrışma ile giderilmesinden ziyade topluluklarla halledilmesinin daha kolay olacağını belirterek Türkiye'nin Balkan Birliği gibi bölgesel barış antlaşmaları girişiminde aktif rol oynadığını ifade etmiştir.⁴⁴

Angriff gazetesi, Kemalettin Sami Paşa'ya son olarak Türkiye'nin Almanya ile siyasi, iktisadi ve kültürel münasebetlerini nasıl değerlendirdiğini sormuştur. Kemalettin Sami Paşa, Türk-Alman ilişkilerinin son derece dostane olduğundan bahsederek özellikle iktisadi münasebetlerin Dünya Ekonomik Buhranı'na rağmen iki taraf içinde oldukça olumlu bir şekilde devam ettiğini ifade etmiştir. Paşa, Almanya'nın Türkiye için başlıca kültür kaynaklarından birini oluşturduğunu söyleyerek, özellikle Türk gençlerinin burada eğitim faaliyetlerini yürüttüğünü ifade etmiştir. "*20 inci asır medeniyetin en faal bir unsuru olan*

---

⁴³ CDA, 30.10.0.0/231.555.16, 28 Nisan 1933.

⁴⁴ CDA 30.10.0.0/231.555.16, 28 Nisan 1933.

alman milletinin kendisini toplayarak kalkınması biz Türkleri çok alakadar etmektedir.” Böylece Kemalettin Sami Paşa’nın, Angriff gazetesi ile yapmış olduğu mülakat sona ermiştir.

Mülakattan sonra Angriff gazetesi Kemalettin Sami Paşa ile ilgili olarak şunları yazmıştır; *“Birçok sergüzeştlere sonra o vakit ki Miralay, Trabzon üzerinden Ankara’ya gelmiş ve istiklal harbinde Ferik olduktan sonra bir çok mücadelelere iştirak etmiş ve Yunan başkumandanı Trikopolis’i bizzat esir etmiştir. 1911’den 1923’e kadar devam eden harplerde on yedi defadan az olmayarak yaralanan Ceneral Kemalettin Sami Paşa pek haklı tarzda umumi harbin en cesur cenerallerinden biri olarak tanınmıştır. Neferleri kendisine “ölmez” ismini koymuşlardı. Bugün memleketinin Almanya’da büyükelçisi ve ordusunun da ceneralidir.” Angriff gazetesi yazarının belirttiğine göre, Kemalettin Sami Paşa “ayrılırken gözleri parlayarak “rehberinize, nazırlarınıza, SA (Alman Fırtına Birliği) cesur neferlerinize selam söyleyiniz” dedi.”⁴⁵*

2.2. Kemalettin Sami Paşa’nın Alman Başbakanı Hitler İle Yapmış Olduğu Mülakat

Kemalettin Sami Paşa, Temmuz 1933’de Alman Hariciye Bakanı Neurath ile görüşerek, Alman Başvekili Hitler ile görüşmek istediğini belirtmiştir. Neurath Hitler ile görüşmeyi ayarlayarak Kemalettin Sami Paşa’ya *“her düşündüğünüzü serbestçe söyleyiniz; bu bizim için de faydeli olur”* demiştir. Kemalettin Sami Paşa Hitler ile görüşme merasimini şu şekilde ifade etmiştir; *“Başvekil dairesine müthiş bir inzibat ve merasimle girdim. Harp esnasında İmparatoru da bilmünasebe ziyaret etmişim; fakat bu defaki şekli merasim daha kuvvetli idi. Hariciye Nazırı beni Başvekilin kapısı önünde bekliyordu; intizar odasında pek az kaldıktan sonra bizzat Hitler gelerek kendi odasına gelmemizi rica etti. Biraz resmi görüştükten sonra, sizinle bir Sefir gibi değil, bir arkadaş gibi görüşmek istiyorum dedim. Cevaben: “çok memnun olurum.” dedi.”⁴⁶*

Kemalettin Sami Paşa, Hitlerle görüşmesinde ilk olarak Rusya’nın siyasi durumunu eleştirerek “Komünistlik” hareketlerinin her iki ülke için de tehlikeli

---

⁴⁵ CDA 30.10.0.0/231.555.16, 28 Nisan 1933.

⁴⁶ CDA 30.10.0.0/231.555.16, 28 Nisan 1933.

olduğunu belirtmiş ancak bu durumun Rusya ile dostane ilişkileri etkilemeyeceğini ifade etmiştir. Kemalettin Sami Paşa, Almanya'nın en doğru politikasının Doğu olduğunu ifade ederek, batıda Fransa ve Belçika gibi sınırları belli olan devletler olduğu için burada bir siyasi hareket yapmanın mümkün olmadığına vurgu yapmıştır. Doğu'da ise iki önemli unsur olan Germen ve Slav milletlerinin varlığını dolayısıyla, Almanya'nın Rusya ile iyi ilişkiler içerisinde hareket ederek, Slav tehlikesine karşı hâkim bir politika izlemenin Avrupa siyaseti açısından önemini belirtmiştir. Hitler ise Kemalettin Sami Paşa'nın bu tespitlerine “*Fikrinize tamamen iştirak ederim*” diyerek Litvinof'un yakında Berlin'e geleceğini ve kendisi ile görüşmeler yapacağını ifade ederek Moskova elçisine de bu doğrultuda talimat vereceğini belirtmiştir.⁴⁷

Kemalettin Sami Paşa, Hitler'e Avusturya politikasının düşmanların gözünde bir takım eleştiri odağı olduğunu söyleyerek Avusturya ile anlaşma imkânının aranmasına değinmiştir. Hitler ise Avusturya Hükümeti'nin kendisine hakaret ettiğini ancak orada bir seçim olursa kendisine dost bir iktidar geleceğini ifade etmiştir. Hitler Avusturya Hükümeti'ne karşı sürdürdüğü mücadeleye devam edeceğini belirterek, iktidarda çok fazla kalamayacaklarını da söylemiştir. Kemalettin Sami Paşa bu konu ile alakalı olarak İtalya'nın meseleye bakışı hakkında Hitlerin ne düşündüğünü sormuştur. Hitler ise cevaben İtalya'nın bu anlaşmazlıktan memnun olduğunu ifade ederek, İtalya devamlı olarak Anschluss aleyhinde söz söylese de Musollini'nin zeki bir adam olduğu beyanatında bulunmuştur.⁴⁸

Kemalettin Sami Paşa, hükümete muhalif yerlerde, Almanya'nın iktisadi olarak çökmesinin bir harpten daha vahim olacağından ve Almanya'nın bu durum içerisinde olduğundan bahsedildiğini ifade etmiştir. Hitler bu durum hakkında Almanya'nın iktisaden perişan edilmeye çalışıldığına ancak çalışkan Alman milletinin sanayisi sayesinde bu duruma düşmeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca

---

⁴⁷ CDA 30.10.0.0/231.555.16, 28 Nisan 1933.

⁴⁸ CDA 30.10.0.0/231.555.16, 28 Nisan 1933.

Almanya'nın iktisadi olarak çökertilmesi için daha fazla mücadele edilmesi halinde bu durumun yalnızca Almanya ile sınırlı kalmayacağını da söylemiştir.⁴⁹

Kemalettin Sami Paşa, Hitlerlere son olarak yeni rejimin Türk-Alman ilişkilerine bakış açısının nasıl olduğunu sormuştur. Hitlerler cevaben; *“Türkiye ile olan münasebatımız, eski silah arkadaşlığının ve yeni Türk inkılâbının verdiği kuvvetle gayet iyidir.”* ifade ederek iktisadi ilişkilerin vaziyeti hakkında Hariciye Nazırına söz vermiştir. Hariciye Nazırı Mr. Neurath ise şu değerlendirmelerde bulunmuştur; *“Türkiye ile iktisadi münasebetlerimiz iyidir. Bilhassa son yapılan şimendifer işlerle daha iyi olmuştur. Fakat biz bunun daha esaslı ve kuvvetli olmasını isteriz. Türkiye’den çok mal almak ve bu suretle Türkiye’ye çok mal satmak ve Türkiye’ye yeni krediler vermek isteriz. Türkiye ile yeni Ticaret Mukavelesini için Londra’ya bir heyet gönderdik. İktisat Vekili Celal Bey Berlin’e teşrif ederlerse çok iyi olur. Bu suretle kendisile daha etraflı görüşmek imkanı hasıl olur.”* Hitler de Hariciye Nazırının sözlerini çok iyi olur diyerek onaylamıştır. Bu konuşmanın üzerine Kemalettin Sami Paşa, Hitlerlere teşekkürlerini sunmuş ve Hitler de Mustafa Kemal Paşa’ya selam ve hürmetlerinin iletilmesini rica ederek Türk İnkılâbı’ndan övgüyle bahsetmiştir.⁵⁰

3. Kemalettin Sami Paşa’nın Berlin Büyükelçiliğinde Yürütmüş Olduğu Faaliyetlerin Türk Basınına Yansımaları

Kemalettin Sami Paşa Berlin Büyükelçiliğine atanmasından itibaren (1924) Türk basınında özellikle yapmış olduğu kültürel, ekonomik ve siyasi çalışmalar ile gündeme gelmiştir. Ancak Kemalettin Sami Paşa ile ilgili Türk basındaki haberler 1929 yılından itibaren yer almaya başlamıştır.

Kemalettin Sami Paşa’nın Berlin’de yürütmüş olduğu en önemli faaliyetlerden biri buradaki Türk öğrencileri desteklemek amacıyla kurulan *Berlin Türk Talebe Cemiyeti*’ne vermiş olduğu desteklerdir. Kemalettin Sami Paşa, 1925 yılında kurulmuş olan Berlin Türk Talebe Cemiyeti’nin beşinci kuruluş yılı dolayısıyla düzenlenen baloya katılarak cemiyetin geliştiğini ve yetişmekte olan

---

⁴⁹ CDA 30.10.0.0/231.555.16, 28 Nisan 1933.

⁵⁰ CDA 30.10.0.0/231.555.16, 28 Nisan 1933.

gençlerin ileri gittiğini görmekten memnun kaldığını ifade ederek öğrencileri teşvik etmiştir.⁵¹

1929 yılının ortalarında izinli olarak İstanbul'a gelen Kemaleddin Sami Paşa⁵² buradan hareketle Ankara giderek Hariciye Vekili ile temaslarda bulunmuştur.⁵³ Ankara'da gerekli temaslarda bulunan Kemaleddin Sami Paşa, İstanbul'a hareket etmeden önce Eskişehir ve Bursa'ya uğramıştır. Ayrıca Eskişehir'de çeşitli spor müsabakalarını ziyaret ederek 200 lira bağışta bulunmuştur.⁵⁴ Kemalettin Sami Paşa her yıl Nisan-Mayıs aylarında genellikle Türkiye'ye gelerek Hariciye Vekili veya Mustafa Kemal Atatürk ile çeşitli görüşmeler yapmayı alışkanlık haline getirmiştir. 1930 yılı Nisan ayında Almanlar tarafından yapılmış olan son sistem bir uçak ile Türkiye'ye gelmiştir.⁵⁵ Kemalettin Sami Paşa 10 kişilik bu Alman uçağı ile sık sık Berlin-İstanbul arasında gidip gelmiştir. Hatta Berlin-İstanbul arasında bir hava hattı güzergâhı belirlenmesi dahi düşünülmüştür.⁵⁶

1930 yılı Temmuz ayında Türkiye'ye gelerek Hariciye Vekaleti ile görüşmeler yapan Kemalettin Sami Paşa bir gazeteciye bu düşünülen hat ile ilgili olarak beyanatlarda bulunarak: *“Dost Alman hükûmetile münasebatımız muntazam olup iktisadi sahada inkişafa doğru yürümektedir. Berlin ile İstanbul arasında havaî seferler ve posta tesisi için bir gurup Ankara'da müzakeratta bulunmaktadır. Müzakere bugünlerde bitecektir. Bir Alman gurubunun hükümetimize vade ile 40 milyon marklık şimendifer malzemesi vermesi hakkındaki teklif tetkik edilmiş ve muvafık görülmüştür. Bu husustaki mukavelede yarın Ankara'da imzalanacaktır.”* Hem bu hat ile ilgili hem de Türk-Alman dostluğuna vurgu yapmıştır. Kemalettin Sami Paşa bu görüşmelerden sonra Mali Vekili Şükrü Saraçoğlu ile beraber Berlin'e dönmüştür.⁵⁷

---

⁵¹ *Akşam*, 14 Şubat 1929.

⁵² *Hakimiyeti Milliye*, 12 Mayıs 1929.

⁵³ *Vakit*, 12 Mayıs 1929.

⁵⁴ *Vakit*, 13 Haziran 1929.

⁵⁵ *Akşam*, 22 Nisan 1930.

⁵⁶ *Vakit*, 28 Haziran 1930.

⁵⁷ *Vakit*, 27 Temmuz 1930.

Bu dönemde Türk basınına yansıyan en önemli olaylardan biri de Kemalettin Sami Paşa'nın uğraşları sonucunda Dr. Kerim Erim'in⁵⁸, Albert Einstein'dan bir saatlik bir randevu alması olmuştur. Görüşmede Kemalettin Sami Paşa'da bulunmuş olup Einstein ile tanıştıktan sonra karşılıklı memnuniyetlerini dile getirmişlerdir. Daha sonra Kemalettin Sami Paşa konuşmalar arasında Türkiye'nin de mühendis mekteplerinde izafiyet teorisi ile meşgul olduğunu ifade etmiştir. Erim ile Einstein'ın konuşmalarından sonra Kemalettin Sami Paşa Einstein'ı büyük bir samimiyetle İstanbul'a davet etmiştir. Einstein ise şu cevabı vermiştir: *“biz şarklıyız, istical etmiyelim”* Madam Einstein'de hemen atılarak *“kocam Yahudi olması dolayisile kendisini şarklı addeder”* demiştir. Erim, Einstein ve Kemalettin Sami Paşa arasında geçen bu görüşmeler bir sohbet havası içerisinde geçmiş olup zaman zaman İstanbul'dan ve Kemalettin Sami Paşa'nın hatıralarından da bahsedilmiştir.⁵⁹

1930 yılı Kasım ayında ihtiyaç sahibi öğrenciler için Türk Balosu (Türken Ball) düzenlenmiştir. Baloya başta Kemalettin Sami Paşa ve Fransız Büyükelçisi M.Margeie olmak üzere Berlin yüksek sosyetesinden önemli isimler katılmıştır. Balonun verildiği Marmorsool salonu, Türk bayrakları, Türk halıları ve çiçekler ile süslenmiştir. Baloda danslar yapılmış ve karşılıklı hediyeler verilmiştir. Alman gazeteleri de balodan *“Bir balo, bundan daha mükemmel olamazdı”* demişlerdir.⁶⁰

1930 yılının Aralık ayında Türk basınında Başvekil İsmet İnönü'nün istifa edeceği ve Kemalettin Sami Paşa'nın Başvekil olacağı yönünde çeşitli haberler çıkmıştır.⁶¹ Öncelikli olarak Yarın⁶² gazetesinde çıkan bu haber kısa

---

⁵⁸ Zekeriya Duru, “Kerim Erim'in Akademik Yaşamı ve Matematik Çalışmaları”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 20, 1 (2019), s.48; *“Kerim Erim (1894-1952), yaşamının ilk yarısı Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarına, ikinci yarısı ise Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk otuz yılına yayılmış bir Türk matematikçidir.”*

⁵⁹ *Hakimiyeti Milliye*, 21 Ekim 1930.

⁶⁰ *Akşam*, 23 Kasım 1930.

⁶¹ *Akşam*, 15 Aralık 1930.

⁶² Aytaç Yıldız, “Erken Cumhuriyet Döneminde Siyasal Muhalefet ve Eleştirinin Sınırları: Yarın'ı Okumak”, *Turkish Studies*, Volume 8/7, Summer 2013, p.783: Arif Oruç tarafından 1929 yılında yayınlanmaya başlayan Yarın gazetesi, Cumhuriyet Halk Fırkası'na ve politikalarına karşı bir tutum izlemiştir. 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı da destekleyen Yarın gazetesi 1931 yılında çıkarılan basın kanunu ile kapatılmıştır.

sürede yalanlanmış ve İsmet Paşa'nın göreve devam edeceği bu türlü uydurma haberlere inanılmaması gerektiği vurgulanmıştır.⁶³ İlerleyen günlerde Kemalettin Sami Paşa'nın Milli Müdafaa Vekâleti'ne getirilebileceği de konuşulmuştur.⁶⁴ Ancak bunların hiç biri gerçekleşmemiştir.

1930 yılının sonlarına doğru Düyunu Umumiye meselesi ile ilgili olarak İtalya ve Alman temsilcilerle ayrı ayrı anlaşma görüşmeleri gündeme gelmiştir. Kemalettin Sami Paşa, Alman temsilciler ile taksit ve faizlerle ilgili olarak çeşitli görüşmeler yapmıştır.⁶⁵ Bu görüşmeler oldukça olumlu geçmiş olup Kemalettin Sami Paşa konu ile alakalı olarak İsmet Paşa'ya şahsi fikirlerini de beyan etmiştir.⁶⁶

1931 yılı Mart ayında Berlin Türk Ticaret Odası kongresi yapılmıştır. İkinci kez düzenlenen bu kongreye Kemalettin Sami Paşa başta olmak üzere, Berlin Türk ticaret temsilci, büyükelçiler, Almanya'da bulunan Türk tüccarlar, banka müdürleri, iktisat, hariciye, maliye, ziraat bakanlıklarından temsilciler ve gazeteciler gibi toplumun her kesiminden katılım gerçekleşmiştir. Kemalettin Sami Paşa bu kongrede Türkiye-Almanya arasındaki iktisadi ilişkiler hakkında Almanca bir konuşma yapmıştır.⁶⁷ Almanya'da bu ay içerisinde Leipzig sergisi düzenlenmiştir. Almanya'nın en büyük istasyonu olan Leipzig istasyonunda düzenlenen bu sergiye Kemalettin Sami Paşa'da katılmıştır. Ayrıca Amerika, Rusya, Norveç, Litvanya, Danimarka, Yunanistan vb. gibi pek çok ülkenin elçileri de bu sergiye katılmışlardır. Bu sergide yalnızca gerekli ve ucuz malların satılması iktisadi bir bunalım olarak değerlendirilmiştir. Bu durum ile alakalı olarak sergi idare reisi olan Dr. Köhler şu açıklamaları yapmıştır; *“Almanya'nın her sene vermeye mecbur olduğu milyonları ancak kafi derecede ihracat yapabilirse ödeyebileceğini, halbuki bir çok memleketlerin fazla gümrük koyarak buna mani olduklarını bu takdirde Almanya'nın da ithalatı azaltmaya mecbur kalacağını”* ifade etmiştir. Bu sözlere karşılık yabancı diplomatlar adına Kemalettin Sami Paşa

---

⁶³ *Hâkimiyeti Milliye*, 16 Aralık 1930.

⁶⁴ *Vakit*, 24 Aralık 1930.

⁶⁵ *Akşam*, 17 Aralık 1930.

⁶⁶ *Vakit*, 18 Aralık 1930.

⁶⁷ *Akşam*, 11 Mart 1931.

ise “Harbi umuminin dünya milletleri başına sürükleyip getirdiği ve nihayet bugünkü hat şekline varan umumi iktisadi buhranın önüne geçmek, hemcinsini seven her insanın borcudur. Milletlerin birbirleriyle olan alakalarının devletlerinkinden daha düzgün ve faydalı olduğu kanaatindeyim.”⁶⁸ demiştir. Bu duruma paralel olarak Almanya’nın mali buhran sebebiyle fındık, üzüm ve incir ithalatını durdurması Türkiye’yi de etkilemiştir. Ancak Kemalettin Sami Paşa ve Berlin Türk ticaret temsilcisi Necdet Bey’in uğraşları sonrasında Almanya bu durumdan Türkiye’yi istisna saymıştır.⁶⁹

Türkiye’nin yabancı ülkelerde gerçekleşen sergilere ve fuarlara katılımı 1930’lardan itibaren gittikçe artmaya başlamıştır. 1931 yılında Breslau’da düzenlenen Rekofa sergisine de katılım sağlanmıştır. Sergide Türkiye kendine tahsis olunan kısımda üzüm, incir, Malatya kayısı, fındık, Gaziantep fıstığı, zeytinyağı, tütün, rakı, şarap ve likör gibi çeşitli mahsulâtı sunmuştur. Türkiye adına bu sergiye Kemalettin Sami Paşa, Berlin ticaret temsilcisi Necdet Bey ve Almanya’da Türk Ticaret Odası Umumi kâtibi katılmışlardır. Türkiye bu sergide oldukça önemli bir intiba bırakmıştır. Breslau’da yayınlanan Die Zeit am Montag gazetesi Türkiye ile ilgili şu yazıyı yayınlamıştır: “Türkiye’nin Refoka’daki muazzam pavyonu haklı bir surette hususi bir alaka uyandırmaktadır. Breslau’lı Profesör Loewenthal tarafından zevkiselim ile ve maksada muvafık bir tarzda tanzim edilmiş olan bu Türk meşheri, dahi Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal’in rehberliği altında işitilmemiş bir terakkiye mahzar olan Türkiye Cumhuriyeti’nin ticaret sahasındaki faaliyetinin parlak bir timsalidir.”⁷⁰ Serginin bazı durumlarını eleştiren gazeteler bile Türk kısmını çok değerli bulmuşlardır. Bir başka gazete olan Die Triebüne’de şunları ifade etmiştir: “Bilhassa Türk pavyonu serginin en sempatik bir yeridir. Tevzi edilen bilumum broşürlerde, yeni Türkiye için tarihi ehemmiyetine işaret olunan Gazi Mustafa Kemal’in bir büstü pavyonu tezyin etmektedir.” Türkiye bu sergide ürünleri hakkında binlerce broşür dağıtmış ve bıraktığı iyi intibalarla bir “Türk Emtiası” üzerinden pek çok sipariş alınmıştır.⁷¹

---

⁶⁸ Akşam, 26 Mart 1931

⁶⁹ Akşam, 29 Ağustos 1931.

⁷⁰ Hakimiyeti Milliye, 1 Temmuz 1931.

⁷¹ Hakimiyeti Milliye, 1 Temmuz 1931.

Böylelikle Türkiye bu çeşit organizasyonlar sayesinde kendini daha iyi tanıtmak imkânı bularak iyi bir propaganda süreci yürütmüştür.

1929 Dünya Ekonomik buhranı neticesinde Türkiye 1931 yılından itibaren Almanya ile olan ticari ilişkilerinde ithalatın fazla olması ve ihracatın az olması sonucunda ülkeden orantısız oranda döviz çıkmasına yol açtığı için bir takım önlemler almaya gitmiştir.⁷² Bu duruma paralel olarak Kemalettin Sami Paşa, 1931 yılının son aylarında Türk-Alman münasebeti ve Almanya'nın durumu hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. 1931 yılına kadar Almanya'ya her sene 80 milyon liralık ihracat ve 130 milyon liralık ithalat yapıldığını belirterek ithalat ve ihracat eşyasının miktarının aynı olduğunu ifade etmiştir. Kemalettin Sami Paşa, 1931 yılına kadar fiyatlar arasında bir eşitlik olduğu için hammadde satıp mamul eşya almanın sorun olmadığını belirtmiştir. Ancak hammadde ve mamul eşya arasındaki fiyat farkının çok fazla artmış olması Türkiye'yi tedbir almaya sevk etmiştir. Fakat tüm bu gelişmelere rağmen Kemalettin Sami Paşa bu dönemde Almanya ile olan ilişkilerin gayet iyi gittiğini belirterek; *“Almanya ile en çok ehemmiyet verdiğimiz iktisadi münasebattır. Bu mesainin iyi semereler vermesi için her iki tarafta azami kuvvet sarf etmektedir.”* demiş ve her şeyin yolunda olduğunu ifade etmiştir. Özellikle mütekabiliyet esasının kabulünden sonra iki ülke arasında ticari ilişkilerde bazı değişiklikler olduğunu ifade eden Kemalettin Sami Paşa ile bu hususta yeni iktisadi programlar hazırlanması için Alman büyükelçisi olan Her Nadolni arasında Berlin'de görüşmeler yapılması kararlaştırılmıştır. Kemalettin Sami Paşa, Türkiye'nin Almanya ile olan ihracat, ithalat hareketliliğinde yapılan ticaretin bazı dönemlerde artış veya azalış göstermesini durum çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu doğrultuda Kemalettin Sami Paşa şu tespiti yapmıştır; *“Bilhassa şimendifer malzemesi almak mevzuu bahsolduğu vakit bugün Almanya lehine çok artmaktadır.”* Kemalettin Sami Paşa iki ülke arasında ihracatın artmasının sağlanmasının memleketlerin lehine olduğunu da ifade etmiştir.⁷³ Kemalettin Sami Paşa, Almanya'nın durumu hakkında da şu tespitlerde bulunmuştur: *“Almanya sınai bir memlekettir. Bugün 6*

---

⁷² *Hakimiyeti Milliye*, 20 Kasım 1931.

⁷³ *Vakit*, 4 Aralık 1931.

*milyon işsiz adamı vardır. Hükümet bunlar için senede 1,5 milyar Türk lirası sarf etmektedir. Almanya toprağı da bu işsizleri ziraat sahasında beslemeye kâfi değildir. Almanya bu vaziyetten kurtulmak için sırf kendi alacağı tedbirlerin kâfi geleceğine kani değildir. Beynelminel tedbirler alınması lüzumuna kanidir. Bu münasebetle sürekli borçlar meselesine hücum etmektedir.”*⁷⁴ Kemalettin Sami Paşa'nın Almanya'nın ekonomik durumu ile ilgili olarak özellikle vurgu yaptığı nokta borçlar meselesi konusudur. Almanya bu dönemde Türkiye ile olan borçlar meselesini iktisadi durumunun zayıflığı nedeniyle ara ara gündeme getirmiştir. Almanya da bu dönemde Dünya Ekonomik Buhranı'ndan etkilenen ülkelerden olduğu için çeşitli iktisadi koruma kararları almıştır. Berlin Türk Ticaret Odası ve Kemalettin Sami Paşa'nın bu konuda ayrıntılı raporları mevcuttur.⁷⁵

1932 yılından itibaren Avrupa'da devletlerarasında “*clearing*” “*kompenzasyon*”, “*kontinget*” gibi kavramların yaygınlaşması ve bu çerçevede anlaşmalarının yapılması (Avusturya-Bulgaristan, Lehistan-Bulgaristan, Lehistan-Yugoslavya, Almanya-Macaristan) sonucunda Türkiye de Almanya ile olan ilişkilerinde bu tasarılar üzerine incelemeler yapmıştır. Bu konu ile alakalı olarak en uygun yöntemi seçmek üzere Berlin Türk Ticaret Odası'na gelen Takas Heyeti akla en yatkın yol olarak “*clearing*” yöntemi üzerinde durmuşlardır. Kemalettin Sami Paşa da bu Takas Heyeti'ne çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur. Kemalettin Sami Paşa'da “*clearing*” yöntemini genel olarak benimsemekle beraber bunun serbestçe uygulanmasından ziyade daha denetimli bir yol takip edilerek “Döviz Kontrolü”nün sağlanmasının gerçekleştirilmesini önermiştir. Kemalettin Sami Paşa ayrıca “*clearing*” anlaşmalarının ithalat-ihracat oranları gözetilerek her ülke ile farklı şartlar altında yapılmasını belirtmiştir.⁷⁶

1932 yılı Mayıs ayında Berlin'de Kemalettin Sami Paşa'nın otomobili tren yolu üzerindeki bir geçitten geçerken kaza yapmış ve otomobilin devrilmesi sonucu ağır yaralanmıştır.⁷⁷ Kemalettin Sami Paşa'nın kaza sonucu kafatası çatlamıştır. Otomobilde bulunan Türkiye'nin Berlin fahri general konsolosu

---

⁷⁴ *Vakit*, 20 Kasım 1931.

⁷⁵ *Hakimiyeti Milliye*, 27 Mart 1932.

⁷⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Mayıs 1932.

⁷⁷ *Akşam*, 12 Mayıs 1932.

Metzini ve eşi ölmüş, Metzini'n kardeşi ise yaralanmıştır. ⁷⁸ Kaza haberini alan Almanya Cumhurbaşkanı Hindenburg ve başbakan Brüning Kemalettin Sami Paşa'ya teessür telgrafları yollamışlardır. ⁷⁹ Weimar hastanesinde tedavi gören Kemalettin Sami Paşa hayati tehlikeyi atlatarak bir haftalık süre zarfında yavaş yavaş iyileşmeye başlamıştır. ⁸⁰ Haziran ayının sonunda hastaneden taburcu olan Kemalettin Sami Paşa bir süre otelde istirahat etmeye karar vermiştir. ⁸¹

Hitlerin Almanya'da iktidarı ele almasının ardından Şubat 1933 yılında Ankara'ya gelen Kemalettin Sami Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeler yapmıştır. ⁸² Bu görüşmenin ertesinde Paşa'nın Almanya ile gerçekleşecek olan ticari görüşmeler için hükümetten talimat alarak Berlin'e gitmesi kararlaştırılmıştır. ⁸³ Mayıs ayında Berlin'de olan Kemalettin Sami Paşa burada Türk Ticaret Odasının kuruluşunun beşinci yılı münasebetiyle Türk-Alman ticari ilişkileri üzerine çeşitli vurgulamalarda bulunmuştur; *"İktisadi hayata yeni atılan Türk Cumhuriyeti ve onun evlatları, Almanya gibi Avrupa'nın en medeni ve bilhassa teşkilat itibariyle en kadar ve kuvvetlisi ve iktisadi hayatta en geniş olan bu milletle temasa gelmek ister ve el ele çalışmak ister. İşte Türk Ticaret Odası bu müşterek mesaide her iki tarafı tenvir ve ihtiyaçlarını diğerine irae için en kuvvetli bir vasıtalık yapmaktadır. Bu odanın muvaffakiyeti iki millet münasebetlerinin muvaffakiyeti demektir."* ⁸⁴ Diyerek özellikle Türk Ticaret Odası'nın oynadığı aktif role vurgu yapmıştır.

1933 yılı Temmuz ayında Türkiye'ye gelen Kemalettin Sami Paşa, Hitlerin Şansölye olması ve Almanya'daki genel durumla ilgili olarak gazetecilere bir takım beyanatlar vermiştir. Kemalettin Sami Paşa; *"Almanya inkılâp yapan bir millet halindedir. Bu itibarla birçok müşküller içinde bulunuyor... İnkılâp yapan bir millet olduğumuz için bu müşküllerin ne demek olduğunu biz Türkler yakından*

---

⁷⁸ *Akşam*, 13 Mayıs 1932.

⁷⁹ *Vakit*, 13 Mayıs 1932.

⁸⁰ *Akşam*, 19 Mayıs 1932.

⁸¹ *Akşam*, 30 Haziran 1932.

⁸² *Akşam*, 15 Şubat 1933.

⁸³ *Akşam*, 2 Mart 1933.

⁸⁴ *Hakimiyet-i Milliye*, 24 Mayıs 1933.

biliriz"⁸⁵ diyerek Türk-Alman ilişkilerinde dostane sürecin aynen devam edeceğinin sinyallerini vermiştir. Kemalettin Sami Paşa ayrıca Hitler ile görüştüğünü ve inkılabın neticesinden ümitli olduğunu da belirtmiş olup *"Bilhassa Avrupa'daki sükunun muhafazası için Almanya'nın kendini toplaması lazımdır"* ifadesini kullanmıştır. Almanya'daki Yahudi aleyhtarlığı ile ilgili de açıklamalar yapan Paşa burada Yahudilere karşı çok şiddetli hareketler görmediğini fakat işten çıkarma hareketlerinin mevcut olduğunu belirtmiştir. Paşa, Almanya'dan çıkarılan Yahudilerin göç için uygun ülkeler aradığını da ifade etmiştir. Kemalettin Sami Paşa son olarak ta ticari ilişkilere vurgu yaparak *"Almanya ile aramızda bir ticaret mukavelesi akti için İktisat konferansı münasebetiyle Londra'da bulunan murahhaslarımızla Alman murahhasları temasa geçmiş bulunmaktadır. Bu müzakerelerin müsbet bir netice vereceğini ümit ediyorum"*⁸⁶ ifadelerini kullanmıştır. Kemalettin Sami Paşa'nın, Hitler ile görüşmesi sonrası yapmış olduğu siyasi ve iktisadi açıklamalar neticesinde Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkilerinin olduğu gibi devam edeceği anlaşılmıştır.

Kemalettin Sami Paşa, 12 Nisan 1934 yılında aniden mide rahatsızlığı geçirip ameliyata alınmış⁸⁷ ancak tüm çabalara rağmen 15 Nisan'da 49 yaşında vefat etmiştir.⁸⁸ Kemalettin Sami Paşa'nın ilk cenaze töreni Berlin'de yapılmış olup Almanya'nın ileri gelen devlet erkânının tamamı, ordu ve donanma temsilcileri, Nazi hücum kitaları, büyükelçiler bu törene katılmıştır. *"Büyükelçilikten istasyona kadar yolda Nazi himaye müfrezeleri iki tarafta dizilmişti. Bir tabur asker cenazeye iştirak etmiştir. İstasyon methalinde bir piyade bölüğü üç defa havaya ateş ederek cenazeyi selamlamıştır."*⁸⁹ Kemalettin Sami Paşa'nın vefatı üzerine Alman Cumhurbaşkanı Paul Von Hindenburg ile Mustafa Kemal Paşa arasında telgraflaşmalar yapılmıştır. Hindenburg şunları ifade etmiştir; *"Şimdiye kadar beslenen ümitlerin hilafına olarak Sefir Cenaral*

---

⁸⁵ *Vakit*, 13 Temmuz 1933.

⁸⁶ *Vakit*, 13 Temmuz 1933.

⁸⁷ *Akşam*, 12 Nisan 1934.

⁸⁸ *Akşam*, 16 Nisan 1934.

⁸⁹ *Akşam*, 20 Nisan 1934.

Kemalettin Sami Paşanın deva bulmaz bir hastalık avakibinden vefat ettiği haberini alarak fevkalade müteessir oldu. Yurdunuzun bu yerine getirilemeyen ziyandan dolayı derin alakamın kabulünü rica ederim. Müteveffa en müşkül zamanlarda vatanının ve Almanya'nın hayrına çalışmış ve sefir sıfatiyle mesbuk faaliyetinde iki devletin dostluk bağlarını yalnız idame değil, tarsin dahi eylemeğe muvaffak olmuştur. Almanya'nın bu vefakar dostunun her zaman bir hatırai şükran ile anacağım.” demiştir. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafa cevaben; “Sefirimiz Kemalettin Sami Paşanın bizi fevkalade müteessir eden vefatı dolayısıyla Zati devletinizin lütüfkar takdirleri beni fevkalade mütehassis etmiştir. Bundan dolayı Zati devletinize en hararetle teşekkürlerimi arz ederim. Kemalettin Sami Paşa'nın vefatıyla kıymetli evlatlarından biri kaybeden Türkiye, Almanya'nın şahsı devletinizde müteveffanın matemine samimiyetle vuku bulan iştirakine karşı daima mütehassis kalacaktır.”⁹⁰ ifadelerini kullanmıştır.

Başvekil İsmet İnönü de Kemalettin Sami Paşa'nın ölümünün ardından üzüntüsünü dile getirerek kısaca şunları söylemiştir; *“Kemalettin Paşa son yirmi senelik, harplerin içinde yetişmiştir. Harpte fedakârlık ve kahramanlık, bir kuta için ve bir kumandan için asıl meziyetlerin başında bulunduğuna daima misal olmuştur. Yarım vücudunu, yükler gibi, güçlkle eyer üstüne attuktan sonra, tek eliyle atını şiddetle sevkeder ve buhranlı noktalara azmini ve canlılığını yetiştirirdi. Şeref hissi ve vatanseverlik hırsı bütün mevcudiyetine hâkim kalırdı. Sulhan sonra Cumhuriyeti Berinde temsil etti. Son hastalığına kadar bu büyük vazifesinde de yüksek kabiliyet göstermiştir. Bulduğu memleketi hulus ile severek vazife yaptı. Almanyadaki Türk cemiyetleri ve Türk talebesiyle yakından alâkadâr oldu. Bu itibarla da kaybımız çok acıklıdır. Kemalettin Saminin, ateş sağnağı içinde açık göğüsle aradığı ölüm, onu kahbece arkasmdan vurdu. Bu facia, Türkiye topraklarının 1934 baharı neşesi üstüne bir kara bulut gibi çökmüştür.”⁹¹*

Kemalettin Sami Paşa'nın cenazesi 22 Nisan'da Türkiye'ye getirilmiştir. 25 Nisan'da büyük bir cenaze merasimi ile defnedilmiştir. Paşa'nın Naaşı

---

⁹⁰ *Hakimiyeti Milliye*, 20 Nisan 1934.

⁹¹ *Vakit*, 20 Nisan 1934.

Ayasofya Cami'inden hareketle devlet adamları, Cumhuriyet Halk Fırkası, çeşitli kurum ve kuruluşlar, vali, belediye reis vekili, kolordu kumandanı, Alman büyükelçisi başta olmak üzere çeşitli elçiler, askeri erkân, malul gaziler, binlerce vatandaş vb. insan yığını arasından mızraklı bir süvari ve piyade müfrezesi ile polisler eşliğinde 16 Mart Şehitliği'ne⁹² defnedilmiştir. *“Mezarın başında merhumun silah arkadaşları ve bilhassa kolordu kumandanı Şükrü Naili paşa, vali muavini Ali Rıza ve Cevdet Kerim beyler ve Milli Türk talebe birliğinden bir efendi tarafından merhumun hayatı, yüksek vatan hizmetleri ve meziyetleri hakkında nutuklar söylenmiştir.”*⁹³

Sonuç

Kemalettin Sami Paşa, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de göstermiş olduğu üstün başarılar sayesinde 1923 yılında milletvekili seçilerek TBMM'ye girmiştir. 1924 yılında Türkiye'nin ilk Almanya Büyükelçisi olarak Berlin Büyükelçiliği görevine atanmıştır. Paşa, Berlin Büyükelçiliği görevinde bulunduğu müddette Türk-Alman ilişkilerini şekillendirmiştir.

Kemalettin Sami Paşa, Berlin Büyükelçiliği görevi başlar başlamaz öncelikle Almanya'daki çeşitli fabrikaları, şirketleri ve kuruluşları gezerek buralarda incelemelerde bulunmuştur. Paşa, bu incelemeleri hakkında raporlar hazırlayarak bu şirketlerin Türkiye'de yatırım yapmalarını sağlamaya çalışmıştır. Bu çabalarında kısmen de olsa başarılı olmuştur. Ayrıca Türk-Alman ticaret ilişkilerinin geliştirilmesine de oldukça önem veren Paşa, sık sık Alman yetkililer ile temas kurmuştur. Özellikle 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonra Almanya ile ekonomik ilişkilerde yeni yollar aranmaya başlanmasında Kemalettin Sami Paşa tam bir girişimci diplomat örneği sergilemiştir.

Kemalettin Sami Paşa, sadece Türk-Alman ticari ilişkilerinin gelişiminde rol oynamamıştır. Paşa, Alman sosyetesini tarafından oldukça değer gördüğünden buradaki kültürel etkinliklere katılım sağlayarak etkili bir imaj çizmiştir. Almanya'da eğitim gören Türk öğrenciler ile ayrıca ilgilenen Paşa, bu öğrenciler

---

⁹² “Kemalettin Sami Paşa bu neferlerin mensup olduğu onuncu Kafkas fırkası kumandanı idi”, *Akşam*, 23 Nisan 1934.

⁹³ *Akşam*, 26 Nisan 1934.

yararına çeşitli etkinlikler düzenlenmesini sağlayarak Türk basınında geniş yer bulmuştur. Kemalettin Sami Paşa'nın Almanya'da her türlü kesimden önemli kişiler ile yapmış olduğu görüşmeler Türk-Alman ilişkilerin tam bir dostluk içinde ilerlemesini sağlamıştır.

1933 yılında Hitlerin Şansölye seçilmesi ilk anda Türk-Alman ilişkilerinde olumsuz bir etki yaratmamıştır. Bu doğrultuda Kemalettin Sami Paşa'da hem Hitler ile görüşmeler yapmış hem de Nazi yayın organına çeşitli konularda beyanatlar vermiştir. Bu durum aslında Türkiye'nin Almanya'daki yeni hükümete karşı ön yargılı olmaktan ziyade ihtiyatlı olmak ve zaman içerisindeki gelişmelere göre hareket etme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Kemalettin Sami Paşa 1924-1934 yılları arasında yürütmüş olduğu Berlin Büyükelçiliği görevinde Almanya'daki siyasi, ekonomik ve kültürel durumu yakından takip ederek aktif bir rol oynamıştır. Paşa'nın yürütmüş olduğu faaliyetler sayesinde Türk-Alman ekonomik ilişkilerinde her hangi bir bunalım gerçekleşmemiştir. Böylelikle Kemalettin Sami Paşa nasıl başarılı bir asker olarak övgüyle ve takdir ile karşılandıysa, aynı şekilde diplomat olarak da yapmış olduğu çalışmalar hem Türkiye hem de Almanya tarafından takdir edilmiştir.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (CDA), 30.18.1.1/10.36.19, 3 Ağustos 1924.

CDA, 230.0.0.0/8.26.3, 18 Aralık 1924.

CDA, 30.10.0.0/166.153.4, 11 Mart 1930.

CDA, 30.10.0.0/230.553.8, 16 Nisan 1931.

CDA, 30.10.0.0/231.555.5, 22 Şubat 1933.

CDA, 30.10.0.0/231.555.6, 22 Şubat 1933.

CDA, 30.10.0.0/231.555.18, 15 Temmuz 1933.

CDA, 30.10.0.0/231.555.16, 28 Nisan 1933.

CDA, 30.10.0.0/231.556.2, 28 Temmuz 1933.

CDA, 30.18.1.1./10.41.4, 20 Ağustos 1924.

Kitaplar, Makaleler

AKPINAR, Deniz, *Cumhuriyet Dönemi (1923-1950)'nde Kayseri'nin İdari ve İktisadi Gelişimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2013.

ASKER, Ahmet, *Yeni Türkiye'den Nazi Almanyası'na Karşılaştırmalı Bakışlar ve Algular 1929-1939*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2012.

ASKERİ MECMUA, “Merhum Kemaleddin Sami Paşa'nın Hal Tercümesi”, S:5, 1934, s.459-462.

DENİZ, Muzaffer, “Başarısızlıkla Sonuçlanan Bir Girişim: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ)”, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S:1, Haziran 2018, s.120-132.

DURU, Zekeriya, “Kerim Erim'in Akademik Yaşamı ve Matematik Çalışmaları”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 20, 1 (2019), s.47-91.

EZER, Feyzullah, “1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.20, S:1, 2010, s.427-442.

GİNGERİCH, Mark P, (Reviewed), Goebbels and “Der Angriff” by Russel Lemmons, *German Studies Review*, Vol.18, No. 2, (May, 1995), pp.344,345.

KILIÇ, Sezen, *Türk Basını'nda Hitler Almanyası (1933-1945)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.

KOÇAK, Cemil, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Sermaye Piyasa Kurulu, Ankara, 1997.

ÖZGÜLDÜR, Yavuz, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1933.

PİYADE MECMUASI, “Kemaleddin Sami Paşanın Hal Tercümesi”, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, S:89, Haziran 1934, 110-115.

RAHMİ, Hüseyin, “Kemalettin Sami Paşa”, *Ülkü*, C.3, S.15, 1934, s.164-165.

SCHLEGEL, Dietrich, “1924-1933 Yılları Arasında Alman Basınında Türkiye”, *Erdem Dergisi*, C.3, S:8, 1987, s.415-435.

SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

ŞİMŞİR, Bilal N, Şimşir, “Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzyılında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.22, S:64-66, 2006, s.15-90.

UZGEL, İlhan, “Almanya’yla İlişkiler”, Ed. B. Oran, *Türk Dış Politikası*, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.297-306.

YILDIRIM, Ali, “Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitimde Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi”, *Eğitim ve Bilim*, C. 23, S: 92, 1999, s.7-17.

YILDIZ, Aytaç, “Erken Cumhuriyet Döneminde Siyasal Muhalefet ve Eleştirinin Sınırları: Yarın’ı Okumak”, *Turkish Studies*, Volume 8/7, Summer 2013, p.783-795.

Gazeteler

Akşam,

Hakimiyeti Milliye

Vakit

EKLER

Ek-1)Akşam, 23 Kasım 1930.

Ek-2)Hakimiyeti Milliye, 1 Temmuz 1931.

Ek-3)Hakimiyeti Milliye, 13 Ocak 1932.

İhtiyar Hindenburg, yılbaşında selirleri kabul ederek mutat beyana tını yaparken. En solda: Berlin Büyük Elçimiz Kemalettin Sami Pş. büyük oniformasi ile.

Ek-4) Akşam, 23 Nisan 1934.

Merhum Kemalettin Sami paşanın cenazesi Sırkeçide, elleri kalkık zevat, tabutu sefâmiyan alman kolonisine mensup bazı zatlardır [Tafsilât ikinci sahifemizde]

Ek-5) Akşam, 26 Nisan 1934.

Merhum Kemaleddin Sami paşanın cenaze merasimine ait anıstantaneler: Solda cenaze alayı Sıracıdan geçerken, ortada Gündoğdu çarşısındaki bir kırma ve yollarda toplanan halk, sağda: Cenaze, top arabası eşliğinde köprü üzerinden geçerken